

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ПОЛІТОЛОГІЇ

Зан Михайло Петрович

НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА ТА ПЛАНИ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ З
НОРМАТИВНОГО КУРСУ ДЛЯ СТУДЕНТІВ СПЕЦІАЛЬНОСТІ “ПОЛІТОЛОГІЯ”
(ІХ СЕМЕСТР)

“ПОЛІТИЧНІ РЕЖИМИ”

УЖГОРОД – 2003

Упорядник:

кандидат історичних наук, асистент кафедри політології історичного факультету УжНУ **Зан Михайло Петрович**

Рецензенти:

Вегеш Микола Миколайович, доктор історичних наук, професор, завідувач кафедрою політології історичного факультету УжНУ

Кугутяк Микола Васильович, доктор історичних наук, професор, декан історичного факультету Прикарпатського університету ім. В.С. Стефаника

Програма затверджена на засіданні кафедри політології історичного факультету УжНУ 26 серпня 2003 р., протокол № 1.

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН НАВЧАЛЬНОГО КУРСУ

№	ТЕМА	Кількість годин		
		лекції	семінари	всього
1.	Поняття політичного режиму в політичній науці	2		2
2.	Еволюція “політичного режиму” в історії політичної думки	6	4	10
3.	Структура і особливості функціонування політичного режиму	4		4
4.	Типології політичних режимів	4		4
5.	Тоталітаризм: концепції та реальність	6	4	10
6.	Авторитарні режими	4	4	8
7.	Демократичні режими	4	2	6
8.	Динаміка режимів і проблеми політичного переходу	4	2	6
9.	Політичний режим сучасної України: проблеми формування	2	2	4
Всього аудиторних годин:		36	18	54

ПРОГРАМА НОРМАТИВНОГО КУРСУ

ТЕМА 1. ПОНЯТТЯ ПОЛІТИЧНОГО РЕЖИМУ В ПОЛІТИЧНІЙ НАУЦІ

Основні підходи до визначення “політичного режиму”. Ототожнення політичної системи та політичного режиму (М.Хагопян). Інституційний (політико-правовий) підхід (К.Бекстер). Неоінституційні розробки Г.Лассуелла. Соціологічний підхід (М.Дюверже). Синтезні концепції російських вчених Ф.Бурлацького, О.Галкіна та М.Хрустальова.

Риси політичного режиму. Динамічність, організація макросоціальних суспільних процесів. Стабілізація політичної системи, взаємодія та координація її елементів. Сукупність владних структур. Методи досягнення цілей. Часові характеристики.

ТЕМА 2. ЕВОЛЮЦІЯ “ПОЛІТИЧНОГО РЕЖИМУ” В ІСТОРІЇ ПОЛІТИЧНОЇ ДУМКИ

Режим в осмисленні представників політичної філософії Стародавнього Сходу. Божественна природа влади в давньовавилонських, давньоперсидських та давньоіндійських політико-правових трактатах. “Опикунський авторитаризм” Конфуція. Легістський проект тоталітарних та авторитарних режимів. Ідеал справедливого суспільства у вченнях Лао Цзи та Мо Цзи.

Політичний режим в теоретичній спадщині Платона. Форми державного устрою (аристократія, тимократія, олігархія, демократія, тиранія). Філіація ідей легістів у “тоталітарній програмі” ідеальної держави Платона. Роль ідеології та “цілющої брехні” правителя. Переосмислення власної концепції.

Режим у працях Арістотеля. Правильні (монархія, аристократія, політія) та неправильні (тиранія, олігархія, демократія) форми держави. Ілюстрація соціальної природи походження політичної влади. Аналіз способу взаємодії суспільства та держави. Перехідні форми правління як етапи політичної трансформації. Ідея легітимності режиму як фактор стабільності.

Політичний режим в осмисленні представників політичної філософії Стародавнього Риму. Ідеї особистої свободи індивіда перед обличчям влади (Сенека, Епіктет, Марк Аврелій). *Res publica* Цицерона. Роль лідерства, поміркованості та конституційності у стабілізації політичних структур. Форми державного правління (монархія, аристократія, демократія).

Проект політичного режиму Н.Макіавеллі. Принцип самодостатності та прагматизму влади. Типологія політичних режимів (царство, тиранія, аристократія, олігархія, демократія, охлократія). Соціальні та психологічні фактори політичного переходу.

Погляди Т.Гоббса та Дж.Локка щодо природи і механізму політичних режимів. Обґрунтування Т.Гоббсом політики “опикунського авторитаризму”. Політичний режим ліберального типу в працях Дж.Локка.

Умови та середовище функціонування політичних режимів в осмисленні Ш.-Л. Монтеск'є. Імперії, республіки та монархії. Психологічні параметри режимів. Ідея

законності та розподілу влад як вклад в осмислення ліберально-демократичних систем.

Модель політичного режиму Ж.-Ж. Руссо. Ідея “розвиваючої демократії” (developmental democracy) та “народного суверенітету”. Соціальний механізм переходу до справедливого суспільства. Розподіл приватної власності. Забезпечення загальної волі.

Проблема встановлення і консолідації політичних режимів в працях А. де Токвіля. “Парадокс Токвіля”. Дж. Ст. Міль про небезпеку необачної демократії та свободу дискусій. Громадянин – основна цінність ліберальної демократії. Вимога надання жінкам права голосу.

Конституційність, обґрунтування права на життя, свободу та прагнення до щастя Т.Джефферсоном. Заперечення географічного детермінізму Ш.-Л. Монтеск'є. Ідеї децентралізації та місцевого самоврядування. Загальне виборче право чоловіків. Ідеї сильної президентської, централізованої влади О.Гамільтона. Аргументи на захист олігархічних режимів.

Еволюція поглядів Г.Гегеля, вклад в теорію політичних режимів. Божественний характер законів. Сильна державна влада. Монархізм. “Правовий етатизм” Г.Гегеля.

Внесок марксистської політичної філософії в теорію політичних режимів. Головні ідеї марксизму. Роль класової боротьби в історичному процесі. Диктатура пролетаріату. Ідея соціальної революції. “Особлива партія”. Суперечливість марксистського вчення. “Ідеологічна” (нормативна) та “пошукова” (антинормативна) версії марксизму. Ідея суб'єкта історичного процесу. Ідея взаємозв'язку виникнення та еволюції суспільних класів з домінуючою стадією розвитку виробництва. Формаційна ідея. Аналіз К.Марксом нового типу режимів – бонапартизму. Революційна та еволюційна традиції марксизму. Більшовицькі ідеали та практика політичного режиму (В.Ленін, Л.Троцький, М.Бухарін, Й.Сталін). Соціал-демократичне розуміння трансформації політичних режимів (Г.Плеханов, К.Каутський, Е.Бернштейн). Академічний напрям марксизму. Неомарксизм (Ю.Хабермас, Г.Маркузе).

Вклад представників класичної елітології в теорію режимів. Типологія політичних режимів Г.Моски. Авторитарні та ліберальні режими. Аристократичні та демократичні режими. Фактори кризи режимів. Зовнішня загроза. Політичний занепад середнього класу. Старіння “політичної формули” (ідеології) правлячого класу. Ідея “циркуляції еліт” В.Паретто. “Залізний закон олігархії” Р.Міхельса.

Політичні режими в осмисленні М.Вебера. Теорія легітимності влади. Типи політичного панування. Типологія політичного лідерства. Аналіз основ політичної стабільності та нестабільності. “Плебісцитарний вождистський” тип демократії як альтернатива та контроль дії адміністративної бюрократії.

Д.Аптер про еволюцію політичної науки. Інституційні підходи до аналізу політичних режимів (Г.Алмонд, Д.Марш, Р.Родс, Р.Патнам, Б.Рокман та ін.). Неінституційні напрямки аналізу політичних режимів. Біхевіоризм (Ч.Меріам, Г.Лассуелл). Плюралізм (Р.Даль, Ч.Ліндбл, М.Кларк). Структуралізм (Т.Парсонс, Д.Істон). “Постнаукові” підходи в політичній науці. Девелопменталізм про сутність політичного режиму. Поняття “міжнародного режиму” (С.Краснер, Дж. Ружжі).

Радянська та російська традиції аналізу політичних режимів. Вивчення функціонування політичних режимів країн, що розвиваються. Критика буржуазних політичних режимів. Проблематика феномену тоталітаризму в працях К.Гаджієва, Е.Соловйова, І.Мазурова, О.Міграняна та ін. Спроби синтезних досліджень політичних режимів (А.Громико, О.Циганков, В.Саламатін, О.Салмін та ін.). Політичні режими в працях вітчизняних дослідників (А.Колодій, Г.Почепцов, А.Трубайчук, Б.Дем’яненко, В.Якушик та ін.).

ТЕМА 3. СТРУКТУРА І ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПОЛІТИЧНОГО РЕЖИМУ

Середовище функціонування режиму. Соціокультурне та позасоціальне середовище. Економічні та культурно-традиційні чинники. Емоційні та інстинктивні фактори. Сфера колективного несвідомого.

Структура політичного режиму: взаємодія уряду і опозиції. Ознаки правлячої групи (уряду) за Р.Макрідісом. Ступінь однорідності. Ступінь монополізації влади.

Самовідтворення. Відкритість та закритість. Канали рекрутування правлячої еліти. Трансформація правлячих груп. Сфера діяльності. Гарантії для мас. Панівна ідеологія. Типи опозиційних груп. Лояльна, поміркована (напівлояльна) та непримирима (нелояльна) опозиція. Шляхи еволюції нелояльної опозиції. Інтеграція в рамках політичної системи. Статус загальнонаціонального лідера та короткочасний прихід до влади. Жорстка модель взаємодії уряду та опозиції в умовах гегемонії. Гнучка модель взаємодії уряду та опозиції в умовах поліархій. Поляризована модель взаємодії уряду та опозиції в умовах змішаних режимів.

Структура політичного режиму: процес прийняття рішень. Основні соціальні агенти прийняття політичних рішень. Групи інтересів. Бюрократія. Політична еліта. Загальнонаціональний лідер. Етапи прийняття політичного рішення. Визначення проблеми та її меж. Пошук інформації. Оцінка альтернатив. Вибір найкращої альтернативи. Реалізація рішення. Корегування.

Матеріально-силові ресурси життєздатності режиму. Військова боєздатність. Економічна ефективність режиму. Демографічні та географічні ресурси. Духовно-психологічні ресурси функціонування режиму. Психологічні характеристики нації. Особистісний потенціал політичного лідера. Проблема узгодження соціопсихологічних основ суспільства із ідеологічною доктриною панівної еліти.

Засоби стабілізації політичного режиму. Концепція М.Хрустальова. Засоби переконання. Засоби примусу. Засоби насильства.

Політична поведінка правлячих режимів. Логіка консервації. Логіка розпаду. Логіка тимчасової стабілізації. Логіка реформації та консолідації.

ТЕМА 4. ТИПОЛОГІЇ ПОЛІТИЧНИХ РЕЖИМІВ

Проблема класифікації політичних режимів. Критерій державного правління. Президентські та парламентські режими. Критерій взаємозв'язків панівної групи та мас. Традиційні, мобілізаційні та автономні режими. Критерій методів досягнення політичних цілей. Ліберальні та терористичні режими. Критерій легітимізації політичної влади правлячої групи. Світські та теократичні режими. Критерій намірів та дій політичного лідера та еліти. Режими реформ та контрреформ.

Виключаючі та включаючі режими. Традиційний, авторитарно-бюрократичний режими та змагальна олігархія. Егалітарно-авторитарний, авторитарно-інегалітарний режими та ліберальна демократія.

Основні риси тоталітарного, авторитарного та демократичного режимів. Різновиди тоталітаризму та авторитаризму.

ТЕМА 5. ТОТАЛІТАРИЗМ: КОНЦЕПЦІЇ ТА РЕАЛЬНІСТЬ

Еволюція концепції тоталітаризму в західній політичній науці. Зародження теорії тоталітаризму (20-ті рр. XX ст.). Ранні критики фашизму (Г.Амендоле, Л.Вассо, Ф.Тураті, Г.Хеллер). Друга фаза розвитку теорії тоталітаризму (1930-1945 рр.). Виявлення структурної та функціональної спільності тоталітарних диктатур на основі вивчення фашизму, націонал-соціалізму та більшовизму (В.Гуріан, Т.Кон, М.Лернер, Ф.Боркенау, С.Нойман). Праці Дж.Оруелла та К.Поппера. Розквіт теорії тоталітаризму (50-60-ті рр. XX ст.). Концептуальні положення праць Х.Арендт, К.Фрідріха, З.Бжезінського, Р.Арона. Психологічна інтерпретація феномену тоталітаризму (В.Райх, Е.Фромм, Е.Еріксон). Описові конструкції тоталітаризму (70-80-ті рр. XX ст.). Дослідження Т.Адорно, Е.Шілза, С.Уайта, К.Дойча, Р.Такера та ін. Криза концепції тоталітаризму на сучасному етапі.

Універсальні характеристики тоталітарних режимів. Наявність розгорнутої ідеологічної доктрини. Єдина масова політична партія. Система терористичного поліцейського контролю. Всегальний контроль партії над засобами масової інформації та комунікації. Контроль над збройними силами. Централізований контроль над економікою. Ступінь розмежування тоталітаризму та авторитаризму. Практична схема Р.Макрідіса.

Різновиди тоталітаризму. Фашизм (Італія). Націонал-соціалізм (Німеччина). Комунізм (СРСР, Китай, Куба та ін.). Тоталітарна теократія (Іран). Праві та ліві тоталітарні режими. Аналіз спільних та відмінних рис правототалітарних та лівототалітарних режимів. Партійна ідеологія. Економіка. Соціальна стратифікація. Політична соціалізація молодого покоління. Зовнішня політика.

Духовно-психологічні аспекти формування “масової людини” в системі тоталітаризму. Формування тоталітарно-авторитарної політичної культури. Егалітарна колективістська психологія. Утопізм. Міф та міфотворення. Вождизм. Етатизм. Мілітаризація. Монументальність та образність. Загальний негативізм. Масові свята та ігри в системі тоталітаризму.

Чоловічі та жіночі архетипічні початки в тоталітаризмі. Антисексуальність тоталітарного суспільства. Сублімація енергії лібідо в “любов до режиму та вождів”. Маскулінність тоталітарного героя. Військовий стиль. Модель поведінки лідера-аскета. Заперечення фемінності.

ТЕМА 6. АВТОРИТАРНІ РЕЖИМИ

Універсальні характеристики авторитаризму. Прагнення виключити опозицію із політичного процесу. Використання елементів примусу. Прагнення контролю над потенційно опозиційними соціальними інститутами (сім'я, групи інтересів, засоби масової інформації). Слабка укоріненість влади в суспільстві. Перманентні пошуки легітимності. Відносна закритість правлячої групи.

Різновиди авторитарних режимів. Аюсолотистські монархії. Феодальні аристократії. Режими бонапартистського типу. Військові диктатури. Расовий режим апартеїда (Південна Африка). Змішані форми авторитаризму.

Однопартійні авторитарні системи. Країни Центральної та Південно-Східної Європи (1945-1989 рр.). СРСР (1953-1991 рр.). Мексика. Влада Інституційно-революційної партії. Тайвань. Влада Гоміньдану.

Концепція М.Хагопяна. Домінантно-мобілізаційний режим (СРСР 30-х рр. ХХ ст.). Підпорядковано-плюралістичний режим (СРСР 70-80-х рр. ХХ ст.). Підпорядковано-мобілізаційний режим (ленінський більшовицький режим). Домінантно-плюралістичний режим (СРСР сер. 70-х рр. ХХ ст.).

Військові (“преторіанські”) режими. Риси “преторіанського суспільства” (Д.Раппопорт). Греція (1967-1974 рр.). Пакистан (1977-1988 рр.). Туреччина (1978-1984 рр.). Південна Корея (1961-1987 рр.). Заїр (1965-1996 рр.). Уганда (1971-1979 рр.). Нігерія (1967-1979 рр.). Уругвай (1973-1985 рр.).

Режими особистої влади (персональні диктатури). Диктатура Піночета в Чилі. Диктатура Салазара в Португалії. Диктатура Франко в Іспанії. Диктатура Чаушеску в Румунії. Диктатура Маркоса на Філіппінах. Особиста диктатура Сталіна в СРСР. Режим особистої влади Кастро на Кубі.

Бюрократично-олігархічні режими. Держави латиноамериканського регіону (Венесуела, Колумбія, Парагвай, Перу та ін.). Країни пострадянського простору (Туркменістан, Казахстан, Молдова, Білорусь, Україна, Російська Федерація та ін.).

Проблема інституціоналізації авторитарних режимів. Соціально-економічна нестабільність. Дилема легітимності влади. Ідеологічна імпотенція режимів. Проблема конкуренції еліт. Проблема участі громадян в політичному житті. Загальна вразливість авторитарних режимів.

ТЕМА 7. ДЕМОКРАТИЧНІ РЕЖИМИ

Універсальні характеристики демократій. Концепція А.Пшеворського. Існування конфліктних інтересів у демократичному суспільстві. Правила гри. Стратегії політичних груп. Поведінка електорату. Різновекторність результатів політичної боротьби.

Демократичні інститути. Загальні, рівні, таємні вибори. Наявність конституції. Розподіл влад по вертикалі (законодавча, виконавча, судова) та горизонталі (центр та регіони). Свобода слова та плюралізм засобів масової інформації. Свобода артикуляції політичних інтересів та багатопартійна система.

Умови стабільності демократичних режимів. Внутрішні умови (економічні, соціокультурні чинники, фактор політичного лідерства). Зовнішні умови (захищеність від зовнішніх втручань).

Загрози демократії та їх джерела. Диктократія (суміш авторитаризму та демократії). Демократура (гібрид демократії та авторитаризму). Імобілізована та сегментована демократична система.

Специфіка та багатоаспектність демократичних режимів. Концепція А.Лейпхарта. Мажоритарна та консенсусна моделі демократії. Мажоритарно-федеральні демократичні системи. Консенсусно-унітарні демократичні системи.

ТЕМА 8. ДИНАМІКА РЕЖИМІВ І ПРОБЛЕМИ ПОЛІТИЧНОГО ПЕРЕХОДУ

Демократизація як глобальний процес. Концепція “третьої хвилі демократизації” С.Хантінгтона. Міжнародний характер демократизації. Самоцінність демократії. Плюральність демократичного ладу. Ідея “відпливу” демократії. Перша хвиля демократизації (1820-1926 рр.). Перша хвиля відпливу (1922-1942 рр.). Друга хвиля демократизації (1942-1962 рр.). Друга хвиля відпливу (1958-1975 рр.). Третя хвиля демократизації (1975 – поч. 90-х рр.). Дослідження Т.Ванханеном динаміки демократизації протягом 1980-1988 рр. Демократії. Напівдемократії. Недемократії.

Поняття та параметри політичного переходу. Причини переходу. Початковий та кінцевий пункти переходу. Процес та його проміжкові етапи. Способи переходу. Послідовність переходу. Зовнішній контекст переходу. Тривалість переходу. Результати переходу.

Теорії демократичного переходу. Ранні теорії демократичного переходу. Теорія модернізації. Теорія політичної культури. Динамічна модель Д.Ростоу. Структурна та процесуальна теорії переходу. Теорії переходу під впливом зовнішнього фактору.

Дестабілізація авторитаризму та початок переходу до демократії. Використання військового потенціалу. Економічний занепад. Ерозія політичної доктрини. Антисистемні дії політичних лідерів.

Процес переходу до демократії. Концепція З.Бжезінського. Три стадії посткомуністичного переходу. Дослідження К.Менгеса. Десять стадій політичної трансформації. Фази політичного циклу (В.Шейніс). Основні стадії демократичного переходу. Лібералізація. Демократизація. Консолідація.

Різновиди та стратегії політичного переходу. Нав'язані переходи. Пактові переходи. Реформи. Революції.

Зовнішній фактор та демократичний перехід. Засоби підриву позицій авторитарних режимів. Моральний вплив на антидемократичні режими. Економічний тиск та санкції. Засоби дипломатичного впливу (посольства, особиста переписка державних лідерів). Засоби багатосторонньої дипломатії (міжнародні

організації). Прорив інформаційної блокади. Матеріальна допомога опозиційним силам. Освітні та професійні обміни між країнами із демократичними та авторитарними режимами. Основні стратегії міжнародного контексту поставторитарного переходу. План Маршалла. Стратегія підтримки “шокової терапії”. Соціал-демократична емпірична модель демократичних перетворень.

Проблеми консолідації демократичних інститутів. Проблема “очищення” поставторитарного режиму. Проблема “переходу лояльності”. Проблема корупції. Проблема економічної стабілізації. Питання рекрутування нових демократичних лідерів. Проблема встановлення життєздатних демократичних інститутів та організацій. Формування благодатного зовнішнього іміджу держави.

Варіативність результатів демократичного переходу. Консолідована демократія. Неконсолідована демократія. Змішаний режим. Диктократії та демократури. Повернення до авторитаризму.

ТЕМА 9. ПОЛІТИЧНИЙ РЕЖИМ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ

Характеристика сучасного політичного режиму України. Концепція “посткомуністичного неототалітаризму” (В.Полохало, О.Дергачов). Концепція типологічної подібності режиму України східно-європейським аналогам (Є.Кіш). Концепція авторитарно-демократичного “перехідного режиму” (В.Журавський, Т.Батенко).

Специфічні риси та феномени політичного режиму в Україні. Непублічність влади. Неможливість інституційної ідентифікації влади. Неповноцінність політичних виборів. Елементи клієнтелізму. Слабкість політичних партій. Існування кланових угруповань. Ізольованість інститутів громадянського суспільства. Державна політична цензура. Декларативний характер Конституції. Гіпертрофована, авторитарно налаштована президентська влада. Антипарламентаризм. Централізм та антирегіоналізм. Відсутність умов для європейської ідентифікації.

Засади формування демократичного режиму. Основні передумови формування демократичного суспільства. Розширення економічної свободи та подолання

економічної кризи. Зміна системи цінностей, породженої тоталітарним та авторитарним минулим СРСР. Підвищення рівня політичної свідомості та культури громадян. Встановлення ефективного контролю суспільства над політикою можновладців. Встановлення чіткої законодавчої бази. Подолання політичної кризи в контексті президентських та парламентських виборів.

ПЛАНИ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

ЗАНЯТТЯ 1. ЕВОЛЮЦІЯ “ПОЛІТИЧНОГО РЕЖИМУ” В ІСТОРІЇ ПОЛІТИЧНОЇ ДУМКИ (4 год.)

1. Політичний режим в осмисленні представників політичної філософії Стародавнього Сходу.
2. Режим в теоретичній спадщині представників політичної думки Стародавньої Греції та Риму.
3. Проект політичного режиму в працях соціально-політичних мислителів Нового часу.
4. Політичний режим в осмисленні класика політичної думки М.Вебера.
5. Інституційні та неінституційні підходи до аналізу політичних режимів.
6. “Постнаукові” підходи та девелопменталізм про сутність політичного режиму.
7. Поняття “міжнародного режиму”.
8. Радянська та сучасна російська традиція аналізу політичних режимів.
9. Проблематика політичного режиму в працях вітчизняних дослідників.

ЗАНЯТТЯ 2. ТОТАЛІТАРИЗМ: КОНЦЕПЦІЇ ТА РЕАЛЬНІСТЬ (4 год.)

1. Еволюція теорії тоталітаризму.
2. Джерела тоталітаризму (концепція Х.Арендт).
3. Порівняльний аналіз фашистської, нацистської та сталінської моделей тоталітаризму.
4. Архетипи тоталітарної свідомості.
5. Тоталітарний текст та політичний тоталітарний дискурс.

6. Культ особи в системі тоталітаризму.
7. Гендерний вимір тоталітаризму.
8. Масові свята та ігри в системі тоталітарної держави.

ЗАНЯТТЯ 3. АВТОРИТАРНІ РЕЖИМИ (4 год.)

Форма проведення – підготовка та обговорення студентами реферативних доповідей.

Джерела інформації – самостійний пошук фактичних та аналітичних даних у мережі Інтернет, навчальних посібниках, наукових монографіях та статтях.

Тематика доповідей (на вибір):

1. Диктатура Салазара в Португалії.
2. Режим “чорних полковників” в Греції.
3. Режим генерала Мобуту в Заїрі.
4. Особиста диктатура Барре в Сомалі.
5. Режим особистої влади Дювальє в Гаїті.
6. Режим Самоси в Нікарагуа.
7. Режим Піночета в Чилі.
8. Режим Іді Аміна в Уганді.
9. Режим Франко в Іспанії.
10. Расовий режим апартеїда в Південній Африці.
11. Теократичний режим аятолли Хомейні в Ірані.
12. Абсолютистські монархії (Саудівська Аравія, Об’єднані Арабські Емірати, Катар, Оман та ін. – на вибір).
13. Режим особистої влади Кастро на Кубі.
14. Режим Чаушеску в Румунії.
15. Диктатура Маркоса на Філіппінах.
16. Військовий режим в Південній Кореї (1961-1987 рр.).
17. Бюрократично-олігархічні режими країн латиноамериканського регіону (Венесуела, Колумбія, Парагвай, Перу та ін.).
18. Особиста диктатура Сталіна в СРСР.

19. Особливості авторитарного режиму СРСР (1953-1991 рр.).

20. Специфіка та своєрідність політичних режимів пострадянських держав СНД.

Схема оформлення:

1. Хронологічні рамки;
2. Історичні обставини становлення режиму;
3. Специфіка ідеологічної індоктринізації;
4. Основні риси внутрішньої та зовнішньої політики;
5. Унікальність та оригінальність політичного режиму.

ЗАНЯТТЯ 4. ДЕМОКРАТИЧНІ РЕЖИМИ (2 год.)

1. Універсальні характеристики та демократичні інститути демократій.
2. Умови стабільності демократичних режимів.
3. Загрози демократії та їх джерела.
4. Специфіка та багатоаспектність демократичних режимів.

ЗАНЯТТЯ 5. ДИНАМІКА РЕЖИМІВ І ПРОБЛЕМИ ПОЛІТИЧНОГО ПЕРЕХОДУ (2 год.)

1. Демократизація як глобальний процес (концепція С.Хантінгтона).
2. Еволюція теорії демократичного переходу.
3. Процес переходу до демократії.
4. Зовнішній фактор та політичний перехід.
5. Варіативність результатів демократичного переходу.

ЗАНЯТТЯ 6. ПОЛІТИЧНИЙ РЕЖИМ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ (2 год.)

1. Теоретичні підходи вітчизняних дослідників до аналізу політичного режиму сучасної України.
2. Характерні риси сучасного політичного режиму України.
3. Засади формування демократичного режиму в Україні.

ЛІТЕРАТУРА ДО НАВЧАЛЬНОГО КУРСУ:

I. Монографії, посібники, брошури:

1. Авторитаризм и демократия в развивающихся странах. – М., 1996.
2. Авторханов А.Г. Технология власти. – М., 1994.
3. *Арендт Х. Джерела тоталітаризму / Пер. з англ. – К.: Дух і літера, 2002. – 539с.*
4. Арон Р. Демократия и тоталитаризм. – М., 1993.
5. *Батенко Т. Королі СНД: Портрети дванадцяти президентів (тенденції та закономірності розвитку в пострадянському просторі). – Львів: Кальварія, 2000. – 216 с.*
6. Бессонов Б. Фашизм: идеология, политика. – М., 1985.
7. Вятр Е. Типология политических режимов: Лекции по политологии. – Таллин, 1991. – Т. 1.
8. Галкин А.А. Германский фашизм. – М., 1989.
9. Головаха Е.И., Бекешкина И.Э., Небоженко В.С. Демократизация общества и развитие личности: от тоталитаризма к демократии. – К., 1992.
10. Голосов Г.В. Сравнительная политология: Учебник. – 3-е изд., перераб. и доп. – СПб.; Изд-во Европ. ун-та в С.-Петербурге; “Летний сад”, 2001. – С. 63-99 (Глава III. Политические режимы).
11. Громыко А.Л. Политические режимы. – М., 1994.
12. Даль Р. Введение в экономическую демократию. – М., 1991.
13. Джилас М. Лицо тоталитаризма. – М., 1992.
14. Жилев Ж. Фашизм. Тоталитарное государство. – М., 1991.
15. Ковлер А.И. Исторические формы демократии: проблемы политико-правовой теории. – М., 1990.
16. Ковлер А.И. Кризис демократии? Демократия на рубеже XXI века. – М., 1997.
17. Лейпхарт А. Демократия в многосоставных обществах. Сравнительное исследование. – М., 1997. – 287 с.
18. Лобер В. Демократия: от зарождения идеи до современности. – М., 1991.
19. *Невичерпність демократії. Видатні діячі минулого й сучасності про вільне демократичне суспільство і права людини. – К., 1994.*

20. Паренти М. Демократия для немногих. – М., 1990. – 501 с.
21. *Політичні режими сучасності та перехід до демократії / Давимука С., Колодій А., Кужелюк Ю., Харченко В. – Львів, 1999. – 168 с.*
22. *Політологія посткомунізму. – К.: Політична думка, 1995. – 364 с.*
23. *Політологія. Кн. Перша: Політика і суспільство. Кн. Друга: Держава і суспільство / За науковою редакцією А.Колодій. – К.: Ельга-Н, Ніка-Центр, 2000. – С. 395-470 (Розділи 13-14).*
24. Почепцов Г. Тоталитарный человек. – К., 1994.
25. Саламатин В.С. Политические режимы: к методологии понятий. – М., 1995.
26. Салмин А. М. Современная демократия: генезис, структура, культурные конфликты. – М., 1992.
27. Салмин А.М. Современная демократия: очерки становления. – М., 1997.
28. Соловьев Э.Г. Феномен тоталитаризма в политической мысли России и Запада. – М., 1997.
29. Стародубский Б.А. Политические режимы европейских буржуазных стран. – Свердловск: Изд-во Уральского ун-та, 1989. – 179 с.
30. Тоталитаризм как исторический феномен. – М., 1989. – 395 с.
31. Федоров В. Эволюции авторитаризма. – М., 1994.
32. Фридрих К., Бжезинский З. Тоталитарная диктатура и автократия. – М., 1981.
33. Цыганков А.П. Современные политические режимы: структура, типология, динамика: Учебное пособие. – М., 1995.
34. Шаповал В. *Державний лад країн світу. – К., 1999.*
35. Шаповал Ю.І. *Людина і система (Штрихи до портрета тоталітарної доби в Україні). – К., 1994.*

II. Статті:

36. Андерсон Р.Д. Тоталитаризм: концепт или идеология? // Полис. – 1993. - № 3.
37. Арендт Х. Вирус тоталитаризма // Новое время. – 1991. - № 1.
38. Аттила А. *“Порівняльна революція” і перехід до демократії у Центральній та Південній Європі // Політологічні читання. – 1992. - № 3.*

39. Баллестрем К.Г. Апории теории тоталитаризма // Вопросы философии. – 1992. - № 5. – С. 16-28.
40. Баран В. Теорія тоталітаризму: генеза і сутність // Сучасність. – 1996. - № 8.
41. Бистрицький Є. Політична філософія посткомунізму: горизонти методології // Політична думка. – 1995. - № 1. – С. 3-12.
42. Бюрократия, авторитаризм и будущее демократии в России (материалы «круглого стола») // Вопросы философии. – 1993. - № 2. – С. 3-32.
43. Гаджиев К.С. Тоталитаризм как феномен XX века // Вопросы философии. – 1992. - № 2. – С. 3-25.
44. Гуггенбергер Б. Теория демократии // Полис. – 1991. - № 4.
45. Даймонд Л. Прошла ли “третья волна” демократизации? // Полис. – 1999. – №1.
46. Дарендорф Р. Дорога к свободе: демократизация и ее проблемы в Восточной Европе // Вопросы философии. – 1990. - № 9.
47. Дем'яненко Б. Особливості структування та схожість практичного прояву нацистської та сталінської моделей тоталітаризму // Нова політика. – 1998. - № 1 (15). – С. 50-56.
48. Дем'яненко Б. Порівняльний аналіз італійської та сталінської моделей тоталітаризму // Нова політика. – 1998. - № 6 (20). – С. 45-53.
49. Дем'яненко Б. Порівняльний аналіз фашистської та сталінської моделей тоталітаризму // Нова політика. – 1999. - № 1 (21). – С. 36-47.
50. Доган М. Легитимность режимов и кризис доверия // Социс. – 1994. - № 6.
51. Долженков О. Сутність політичного режиму України // Нова політика. – 2000. - № 2. – С. 9-11.
52. Драганов М. XX век: волны диктатур // Философские науки. – 1991. - № 2. – С. 38-48.
53. Желев Ж. Фашизм. Документальне дослідження німецького, італійського та іспанського фашизму // Філософська і соціологічна думка. – 1991. - № 1. – С. 127-143.
54. Загладин В.Н. Тоталитаризм и демократия: конфликт века // Кентавр. – 1992. - № 5-10.

55. Захаров А.В. Массовые праздники в системе тоталитаризма // Тоталитаризм как исторический феномен. – М., 1989. – С. 284-301.
56. Зубок В.М. Источники делегитимизации советского режима // Полис. – 1994. - № 2. – С. 88-97.
57. Каменская Г.В. Генезис идей демократии // Социс. – 1994. - № 4.
58. Кіш Є. Виклик демократії: політичні трансформації в Центрально-Східній Європі // Віче. – 1998. - № 5.
59. Клямкин И., Лапкин В., Пантин В. Между авторитаризмом и демократией // Полис. – 1995. - № 2.
60. Колодій А. До питання про політичний режим в Україні. Спроба транзитивного підходу // Сучасність. – 1992. - № 7-8. – С. 84-96.
61. Лейпхарт А. Конституционные альтернативы для новых демократий // Полис. – 1995. - № 2. – С. 135-146.
62. Лейпхарт А. Многосоставные общества и демократические режимы // Полис. – 1992. - № 1-2. – С. 217-224; № 3. – С. 86-99.
63. Мазуров И. Фашизм как форма тоталитаризма // Общественные науки и современность. – 1993. - № 5. – С. 39-52.
64. Медунин А.Е. Был ли культ личности Сталина повсеместным? // Тоталитаризм как исторический феномен. – М., 1989. – С. 302-313.
65. Медушевский А.Н. Демократия и тирания в новое и новейшее время // Вопросы философии. – 1993. - № 10. – С. 3-23.
66. Пахарев А. Пострадянський авторитаризм: куди йдемо // Віче. – 2001. - № 7.
67. Работяжев Н.В. Политическая система тоталитаризма: структура и характерные особенности // Вестник МГУ. Серия 12. Политические науки. – 1998. – №1.
68. Рассоха И.Н. Тезисы о тоталитаризме // Полис. – 1995. - № 2.
69. Романюк О. Посттоталітаризм як соціально-політичний феномен. Концептуальні підходи та критерії // Нова політика. – 2001. - № 6. – С. 45-49.
70. Романюк О. Праві та ліві тоталітарні режими: спільне і специфічне // Нова політика. – 2002. - № 1. – С. 55-59.
71. Сартори Дж. Вертикальная демократия // Полис. – 1993. - № 2. – С. 80-89.

72. Сафонов В.Н. Соотношение форм правления и режимов правления // Социально-политический журнал. – 1998. - № 1.
73. Соловьев Э.Г. Концепция тоталитаризма в западной политологии: перманентный кризис или вечный поиск истины // Вестник Московского университета. Серия 18. Социология и политология. – 1998. - № 1. – С. 3-20.
74. Сумбатян Ю.Г. Исторический генезис и сущность политических режимов // Вестник Московского университета. Серия 12. Политические науки. – 1995. - №6.
75. Сумбатян Ю.Г. Тоталитаризм как категория политической социологии // Социс. – 1994. - № 1.
76. Технік А.В. Тоталітаризм і авторитаризм (спільне й особливе) // Актуальні проблеми політики. – 1999. – Вип. 5. – С. 133-136.
77. Трубайчук А. Три іпостасі тоталітаризму // Нова політика. – 1998. – № 4 (18). – С. 31-40.
78. Трубайчук А., Розумок В. Що таке тоталітаризм // Пам'ять століть. – 1998. – № 6.
79. Фадеев Д. А. От авторитаризма к демократии: закономерности переходного периода // Полис. – 1992. – № 1-2.
80. Хайек Ф.А. Дорога к рабству // Вопросы философии. – 1990. - № 10-12.
81. Христианство и тоталитарные вызовы XX столетия (на примере России, Германии, Италии и Польши) // Вопросы философии. – 2001. - № 5. – С. 33-102.
82. Цыганков А.П. Политический режим // Социально-политический журнал. – 1996. - № 1.
83. Шведа Ю. Моделі демократії Аренда Лійпхарта // Студії політологічного центру “Гене́за”. – 1995. - № 4. – С. 212-218.
84. Шмачкова Т.В. Из основ политологии Запада (Характер режимов, гражданское общество и партийные системы при демократии) // Полис. – 1991. - № 2.
85. Шморгун О. Чим авторитарна влада відрізняється від диктаторської // Політологічні читання. – 1994. – №1.
86. Щербинин А.И. Тоталитарная индоктринация: у истоков системы (политические праздники и игры) // Полис. – 1998. - № 5. – С. 79-96.

87. Якушик В. Різновиди політичних режимів // Віче. – 1995. - № 9.

88. Якушик В.М. Політична система і політичний режим // Політична думка. – 1994. – № 1.

ПИТАННЯ НА ІСПИТ:

1. Різновиди визначень поняття “політичний режим”.
2. Основні риси політичного режиму.
3. Політичний режим в осмисленні представників політичної філософії Стародавнього Сходу.
4. Режим в теоретичній спадщині Платона.
5. Політичний режим в працях Арістотеля.
6. Політичний режим в осмисленні представників політичної філософії Стародавнього Риму.
7. Проект політичного режиму Н.Макіавеллі.
8. Погляди Т.Гоббса та Дж. Локка щодо природи і механізму політичних режимів.
9. Умови та середовище функціонування політичних режимів в осмисленні Ш.-Л. Монтеск’є.
10. Модель політичного режиму Ж.-Ж. Руссо.
11. Динаміка політичних режимів в працях А. де Токвіля та Дж. Ст. Міля.
12. Політичний режим в спадщині американських політичних мислителів Т.Джефферсона та О.Гамільтона.
13. Вклад в теорію режимів Г.Гегеля.
14. Внесок марксистської політичної філософії в теорію політичних режимів.
15. Вклад в теорію режимів представників класичної елітології (Г.Моска, В.Паретто, Р.Міхельс).
16. Політичний режим в осмисленні М.Вебера.
17. Інституційні підходи до аналізу політичних режимів.
18. Неінституційні напрямки аналізу політичних режимів (біхевіоризм, плюралізм, структуралізм).

19. “Постнаукові” підходи та девелопменталізм про сутність політичного режиму.
20. Поняття “міжнародного режиму”.
21. Радянська та російська традиція аналізу політичних режимів.
22. Проблематика політичного режиму в працях вітчизняних дослідників.
23. Середовище функціонування режиму.
24. Структура політичного режиму: взаємодія уряду і опозиції.
25. Структура політичного режиму: процес прийняття рішень.
26. Матеріально-силові ресурси життєздатності режиму.
27. Духовно-психологічні ресурси функціонування режиму.
28. Засоби стабілізації політичного режиму.
29. Політична поведінка правлячих режимів.
30. Президентські та парламентські режими.
31. Традиційні, мобілізаційні та автономні режими.
32. Ліберальні та терористичні режими.
33. Світські та теократичні режими.
34. Режими реформ та контрреформ.
35. Включаючі та виключаючі.
36. Тоталітарні, авторитарні та демократичні режими.
37. Концепції тоталітаризму в західній політичній науці.
38. Універсальні характеристики тоталітарних режимів.
39. Різновиди тоталітаризму.
40. Духовно-психологічні аспекти формування “масової людини” в системі тоталітаризму.
41. Чоловічі та жіночі архетипічні початки в тоталітаризмі.
42. Універсальні характеристики авторитаризму.
43. Різновиди авторитарних режимів.
44. Проблема інституціалізації авторитарних режимів.
45. Універсальні характеристики демократій.
46. Демократичні інститути.
47. Умови стабільності демократичних режимів.

48. Загрози демократії та їх джерела.
49. Специфіка та багатоаспектність демократичних режимів.
50. Демократизація як глобальний процес.
51. Поняття та параметри політичного переходу.
52. Теорії демократичного переходу.
53. Дестабілізація авторитаризму та початок переходу до демократії.
54. Процес переходу до демократії.
55. Різновиди та стратегії політичного переходу.
56. Зовнішній фактор та політичний перехід.
57. Проблеми консолідації демократичних інститутів.
58. Варіативність результатів демократичного переходу.
59. Характеристика сучасного політичного режиму України.
60. Засади формування демократичного режиму в Україні.